

Zbigniew K. Zuziak*

Urbanistyka i dziedzictwo kultury. Strategie, aktorzy i struktury w labiryntach miejskości

Urbanism and cultural heritage. Strategies, actors and structures in the labyrinths of urbanity

Słowa kluczowe: urbanistyka, urbanistyczne dziedzictwo kultury, strategie dziedzictwa miejskiego, urbanistyka strategiczna, konstrukcja urbanistyczna, planowanie przestrzenne, projektowanie urbanistyczne

Key words: urbanistic cultural heritage, urbanism, urban heritage strategies, strategic urbanism, urbanistic construction, urban policies, spatial planning, urban design

Motto:

To nie tradycja ma być gwarantem integralności zamieszkanego przez człowieka środowiska – miast i wsi – lecz krytyczna myśl ludzka, której zadaniem powinno być ciągłe porównywanie i korygowanie podjętych przez człowieka decyzji. Do dziś odbywa się konfrontacja między dwiema nowożytnymi metodami urbanistycznymi, a wynik tej konfrontacji nie jest wcale pewny. A dalej (na następnej stronie): Stan miast wskazuje, że w dzisiejszym świecie nie wszystko funkcjonuje jak należy. Te miasta europejskie jednak, które nie uległy degradacji wcale albo uległy jej tylko częściowo, stanowią potwierdzenie, że tworzenie harmonijnego krajobrazu to zadanie wykonalne i że nie jest utopią stworzenie współczesnemu społeczeństwu lepszej oprawy fizycznej rzeczywistości, w której przyszło mu żyć.

Leonardo Benevolo, *Miasto w dziejach Europy*
Wydawnictwo Krąg i Oficyna Wydawnicza Volumen,
Warszawa, 1995, ss. 232–233

Motto:

It is not tradition that is to guarantee the integrity of the environment – towns and villages – inhabited by man, but critical human thinking the aim of which should be constant comparing and correcting of decisions made by man. A confrontation between two modern urban-design methods has continued until today, and its result is still uncertain. And further (on the next page): The state of cities indicates that not everything functions properly in the present-day world. However, those European cities which have not been degraded, or have been so only partially, confirm that creation of a harmonious landscape is a feasible task, and that creating a better framework for the physical reality in which the modern society has to live is not a utopia.

Leonardo Benevolo, *The European City*
Published by: Wydawnictwo Krąg i Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa, 1995, ss. 232–233

1. WSTĘP

Zmiany w przestrzeni urbanistycznej, rozpatrywane na tle procesów kulturowych, należą do najważniejszych uwarunkowań ochrony dziedzictwa kultury. Powinny też wpływać znacząco na kierunki polityk prowadzonych na tym polu. W takim kontekście zrozumiała jest

1. INTRODUCTION

Changes in urbanistic space, regarded against the background of cultural processes belong to the most important conditions of protection of cultural heritage. They should also considerably influence the directions of policies led in this field. In such a context a growing

* prof. dr hab. inż. arch., Politechnika Krakowska

* professor, ph.d. eng. arch., Cracow University of Technology

Cytowanie / Citation: Zuziak Zbigniew K. Urbanism and cultural heritage. Strategies, actors and structures in the labyrinths of urbanity. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2015;44:19-32

Otrzymano / Received: 2015-10-22 • **Zaakceptowano / Accepted:** 2015-11-14

doi:10.17425/WK44URBANHERITAGE

rosnąca popularność pojęcia: *dziedzictwo miejskie (urban heritage)*. Jego zakres tematyczny obejmuje coraz to szersze spektrum zagadnień a to, zazwyczaj, grozi swego rodzaju „rozmyciem” dyskusji. Aby tego uniknąć, a także podkreślić intencję mocniejszego wyartykułowania urbanistycznej perspektywy rozważań, użyto tu pojęcia: *dziedzictwo urbanistyczne (urbanistic heritage)*. Kategoria ta wiązać ma problematykę miejskiego środowiska zabytkowego z aparatem pojęciowym, metodami badawczymi oraz zasadami projektowania i planowania wypracowanymi na gruncie dyscypliny: urbanistyka i architektura – także dzięki merytorycznym powiązaniom z dyscyplinami pokrewnymi.

Najbardziej charakterystycznym wyróżnikiem pojęcia: *urbanistyczne dziedzictwo kultury* jest **myślenie o obiektach dziedzictwa kultury miejskiej i urbanistycznych zespołach zabytkowych w kategoriach konstrukcji urbanistycznej**. Pod hasłem tym rozumieć należy, zbudowany przez człowieka, układ techniczno-przyrodniczy i kompozycyjny, który integruje elementy przestrzennego zagospodarowania miasta w myśl pewnej głównej idei – wizji rozwoju – ale też i odpowiednio do „naturalnych” kierunków rozwojowych organizmu miejskiego. Kierunki te odczytywane są na podstawie analiz historyczno-urbanistycznych, ekologicznych i inżynierskich. Hasło to jest również sygnałem wskazującym na celowość nawiązania do tych nurtów urbanistyki, w których podkreśla się kulturowe znaczenie decyzji dodających nowe, istotne wartości do układu krystalizującego przestrzenną strukturę miasta (Wejchert, 1974; Gzell, 2015). W uproszczeniu, konstrukcję urbanistyczną utożsamiać można z siecią przestrzeni publicznej zbudowaną z ulic, placów, parków miejskich i tym podobnych elementów strukturalnych wpływających znacząco na atrakcyjność przestrzeni urbanistycznej, a tym samym na jakość życia miejskiego i zmieniające się wzorce miejskości.

Obserwacje zmian, jakie dokonały się w przestrzeni polskich miast w ostatnich 25 latach, dają podstawy aby postawić tezę, że po okresie *urbanistycznej akupunktury* pora na bardziej usystematyzowane budowanie „nowych konstrukcji urbanistycznych”. Innymi słowy, czas na lepsze skonfigurowanie strategicznych projektów przebudowy wybranych miejsc i obszarów, oraz realizowanych od lat inwestycji infrastrukturalnych, tak by – dzięki logice powiązań kompozycyjnych i funkcjonalnych – pojawiły się elementy krystalizujące nową fazę rozwoju struktury urbanistycznej w harmonii z układami zabytkowymi. Dla teorii dziedzictwa kultury jest to zarazem propozycja, aby w dyskusji nad formami jego ochrony zwrócić baczniejszą uwagę również na te pola, na których toczą się gry o fundamentalnym znaczeniu dla przyszłości miasta europejskiego. Mowa tu o grach między wieloma podmiotami podejmującymi strategiczne dla miasta decyzje – decyzje, których wzajemne oddziaływanie wpływają w ostateczności na strukturę układu miejskiego i formę urbanistyczną. Skuteczność ochrony dziedzictwa urbanistycznego zależeć będzie od tego, czy w procedurach tak pojmowanego systemu

popularity of the notion *urban heritage (dziedzictwo miejskie)* is understandable. Its thematic range encompasses the ever larger scope of issues and this, as usual, poses the threat of a certain ‘watering down’ of the discussion. In order to avoid it and also to stress the intention of a stronger articulation of the urbanistic perspective of these considerations one uses here the notion of *urbanistic heritage (dziedzictwo urbanistyczne)*. This category is to bind the issues of urban historic environment with the notional apparatus, research methods and principles of designing and planning which were elaborated by the discipline of urbanism and architecture, also owing to the ties with the related disciplines.

The most characteristic feature of the notion *urbanistic cultural heritage (urbanistyczne dziedzictwo kultury)* is **thinking about the structures of heritage of urban culture and urbanistic historic complexes in the categories of urbanistic construction**. This slogan is to be understood as a technical-natural and compositional layout built by man which integrates elements of spatial development of a city according to a certain main idea – vision of development – but also accordingly to the ‘natural’ directions of development of an urban organism. These directions are read on the basis of historical-cum-urbanistic, ecological and engineering analyses. The slogan is also a signal pointing towards the sense of tying in with such trends in urbanism which stress the cultural meaning of decisions adding new essential qualities to the layout crystallising the spatial structure of a city. (Wejchert, 1974; Gzell, 2015). To put it simply, urbanistic construction may be identified with the network of public space built of streets, squares, city parks and similar structural elements which considerably influence the attractiveness of urbanistic space and thus the quality of urban life and changing patterns of urbanity.

Observation of changes which took place in the space of Polish cities in the last 25 years allow to pose the thesis that following the period of *urbanistic acupuncture* there came the time to a more systematised building of ‘new urbanistic constructions’. In other words there is time to a better configuration of strategic projects of rebuilding of chosen places and areas as well as of the developments of infrastructure which are being realised for years so that – owing to the logic of compositional and functional ties – there appear elements which crystallise the new stage of development of an urbanistic structure in keeping with the historic layouts. It is also a proposal for the theory of heritage of culture in order to, while discussing forms of its protection, turn more attention also to these fields where games of fundamental meaning for the future of a European city are played. One speaks here of games between many subjects taking decisions which are strategic for a city – decisions whose mutual relations finally influence the structure of an urban layout and urbanistic form. The effectiveness of protection of urbanistic heritage shall depend on whether, in the procedures of such a decision system, it will be pos-

decyzyjnego uda się skonstruować sensowne – i akceptowalne pod względem politycznym – powiązania logiczne między przesłankami tych decyzji a zasadami, które wynikają ze statusu dziedzictwa urbanistycznego jako zbioru wartości wysoko cenionych. Problem ten nazwać można **problemem ram systemowych**.

Próba zarysowania metodologicznych podstaw modelu zintegrowanej ochrony urbanistycznego dziedzictwa kultury wymaga również usystematyzowania wspólnych problemów, jakie rysują się na styku dwóch obszarów. Jedno pole tematyczne wyznaczają: teoria dziedzictwa i doświadczenia konserwatorskie, natomiast obszar drugi to: teorie urbanistyki i analizy krytyczne jej praktyk. Tak przyjęty zakres rozważań ująć można hasłem: *urbanistyczne problemy miejskiego środowiska zabytkowego*. Takie hasło to zarazem sygnał sugerujący zwrot w stronę podejść, w których problemy miejskiego dziedzictwa kultury traktowane są również jako problemy środowiska a ich rozwiązania wpisują się w doktrynalne ramy idei równoważenia rozwoju. Ich kontekstem są głębokie zmiany cywilizacyjne: kulturowe, technologiczne, społeczno-gospodarcze i polityczne. Zmiany te wpływają na: 1) formy życia miejskiego (odpowiednik pojęcia: *miejskość – urbanity*) oraz 2) sposób myślenia o mieście, a w konsekwencji, także na polityki i strategie działań zmieniających jakość zurbanizowanej i urbanizowanej przestrzeni (odpowiednik hasła: *urbanistyka – urbanism*). Zmianom tym towarzyszy ewolucja aparatu pojęciowego, technik badawczych oraz ujęć filozoficznych – także w sferze filozofii oraz polityk i strategii dotyczących miejskiego dziedzictwa kultury (Benevolo, 1995; Berleant, 2011; Kadłuczka, 2006, 2008; Kłosek-Kozłowska, 2007; Purchla, 2009, 2010; Rykwert, 2002/2013; Szmygin, 2013; Tomaszewski, 2012).

2. ZAŁOŻENIA

Istnieje stosunkowo wysoki poziom niepewności co do przyszłych uwarunkowań systemowych zmian w zarządzaniu rozwojem terytorialnym. Zarysowane tu propozycje rozwiązań nawiązują – w zasadzie – do przedstawionych wcześniej diagnoz i koncepcji systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce (Purchla, 2009, 2010). Ujęcia te określić można jako bliskie „filozofii złotego środka”. Oznacza to, że przyjęte w nich, domyślnie, założenia sytuują się pomiędzy skrajnie przeciwstawnymi scenariuszami polityk oddziaływania na systemy, procesy i zjawiska społeczno-ekonomiczne, kulturowe, technologiczne i polityczne. Po jednej stronie mamy tu scenariusze neoliberalne, po drugiej: trudne do określenia odmiany systemów interwencji publicznej za pośrednictwem mocnych regulacji. W tej drugiej grupie prawdopodobne są również skrajnie odmienne scenariusze. Jedne mogą nawiązywać do tych koncepcji dobra publicznego i sprawiedliwości społecznej, które znajdują swój wyraz w formie demokratycznych „ruchów miejskich” (Harvey, 2012). Inne, domagając się mocniejszych interwencji publicznych, mogą nazbyć

sible to construct sensible – and acceptable in political respect – logical ties between the premises of such decisions and principles which result from the status of urbanistic heritage as a set of highly appreciated values. This problem may be deemed the **problem of systemic frameworks**.

An attempt at drafting the methodological basis of a model of integrated protection of urbanistic cultural heritage requires also the systematisation of common problems which appear at the verge of two areas. One field is delineated by: theory of heritage and experiences in conservation whereby another one are theories of urbanism and critical analyses of its practices. Such a scope of considerations may be grasped under the title: *urbanistic problems of urban historic environment*. Such a slogan is also a signal suggesting a turn towards the approaches in which problems of urban cultural heritage are treated also as problems of environment and their solutions are inscribed into the doctrinal framework of the idea of sustainable development. Their context are deep civilisational changes: cultural, technological, social-economical and political ones. These changes influence: 1) forms of urban life (equivalent of the notion *miejskość – urbanity*) or 2) mode of thinking of a city and in consequence also policies and strategies of actions changing the quality of space which is urbanised and being urbanised (equivalent of the term: *urbanistyka – urbanism*). These changes are accompanied by the evolution of the notional apparatus, research techniques and philosophical attitudes – also in the sphere of philosophy and policies and strategies regarding urban heritage of culture (Benevolo, 1995; Berleant, 2011; Kadłuczka, 2006, 2008; Kłosek-Kozłowska, 2007; Purchla, 2009, 2010; Rykwert, 2002/2013; Szmygin, 2013; Tomaszewski, 2012).

2. THESESES

There is a relatively high level of uncertainty regarding the prospective systemic conditions of changes in the management of territorial development. Proposals of solutions presented here tie in – as a matter of principle – to the diagnoses and concepts of cultural heritage protection system in Poland which were presented before (Purchla, 2009, 2010). These approaches may be described as referring to the philosophy of the ‘golden mean’. This means that the premises which are accepted implicitly situate themselves between the extremely juxtaposed scenarios of policies of influencing systems, processes and phenomena of socio-economical, cultural, technological and political character. On one hand there are neo-liberal scenarios and on the other: variations (difficult to define) of systems of public intervention by means of strong regulations. In the second group extremely different scenarios are also possible. One may tie in with these concepts of public good and social justice which find their expression in the form of the democratic ‘urban movements’ (Harvey, 2012). The other, demanding stronger public

ryzykownie zbliżyć się swymi koncepcjami ładu publicznego do autorytarnych modeli sprawowania władzy.

Z urbanistycznej perspektywy dyskusja nad koncepcją zintegrowanej ochrony dziedzictwa wymaga też przyjęcia założeń dotyczących relacji między modelami ochrony dziedzictwa a modelami zmian w przestrzennej strukturze miasta – w uproszczeniu: modelami przestrzennej struktury miasta (modele PSM). Przyjmuje się następujące założenia:

- Współzależności między modelem ochrony dziedzictwa a modelami PSM mają charakter dynamiczny i należy je rozpatrywać w otoczeniu systemowym („chmura” zależności związanych z konkretnym miejscem w „sieci przepływów”¹).
- W poszukiwaniu modelowych rozwiązań w zakresie ochrony dziedzictwa urbanistycznego rekomenduje się podejście „strategiczno-strukturalne”, co oznacza, że – na przekór poststrukturalistom i neoliberalom – pojęcie przestrzennej struktury miasta wciąż ma sens, a strategię oddziaływania na zmiany w przestrzeni miejskiej należy rozpatrywać w kategoriach strukturalnych. Jest to podstawowe założenie rekomendowanego tu modelu: SAS (akronim od: Strategie – Aktorzy – Struktury).
- Pod względem metodologicznym wskazana jest swoista „trójczłonowość”, czyli próba skojarzenia: 1) metody hermeneutycznej (Gadamer, 1975/1973) – stosowanej w naukach humanistycznych – wzbogaconej o 2) metodologię zalecaną w interdyscyplinarnych teoriach planowania² i 3) „konstrukcyjne” podejścia do modelowania rozwiązań, właściwe naukom technicznym, do których przypisana jest dyscyplina: architektura i urbanistyka.
- Niedookreśloność oraz dysfunkcje polityk sektora publicznego i jego niechęć do ujęć modelowych sprawia, że podejmując się modelowych interpretacji PSM w Polsce, w znacznej mierze skazani jesteśmy na intuicyjne poszukiwania ewentualnych analogii do ujęć modelowych stosowanych w planowaniu rozwoju miast Starej Unii.

Kolejna grupa założeń to przesłanki ideowe, czyli odniesienia do ideologii oraz doktryn urbanistycznych i konserwatorskich. W tej części rozważań postawić można trzy tezy: 1) W czasach pluralizmu ujęć dotyczących: filozofii dziedzictwa kultury, jego wartościowania i zasad sterowania zmianami w przestrzeni miasta, istnieje potrzeba skojarzenia nowych nurtów teorii urbanistycznej i analiz dotychczasowych praktyk planowania urbanistycznego z myśleniem w kategoriach urbanistyki klasycznej. 2) Tego rodzaju próby powinny wyjść poza granice określone ideowymi założeniami Nowej Urbanistyki. 3) W próbach tych konstruktywną rolę odegrać mogą konceptualne ramy ochrony dziedzictwa urbanistycznego zarysowane szkicowo jako model SAS.

Takiemu rozłożeniu akcentów powinna jednak towarzyszyć próba szerszej interpretacji natury dziedzictwa urbanistycznego przez odwołania do filozoficznych aspektów tego pojęcia oraz do prac poświęconych meto-

interventions, in their concepts of public order may too riskily approach authoritarian models of governance.

From the urbanistic perspective a discussion of the concept of integrated heritage protection requires also the acceptance of premises regarding relations between: models of heritage protection and models of changes in spatial structure of a city – or, in simplification, models of spatial structure of a city (*przestrzennej struktury miasta* PSM). Thus one accepts the following premises:

- Interrelations between the model of heritage protection and PSM models have dynamic character and should be regarded in systemic surroundings (‘cloud’ of relations linked to a concrete place in the ‘network of fluxes’¹).
- In the search for model solutions in protection of urbanistic heritage a „strategic-structural’ approach” is recommended, which means that – in spite of [the opinions of] Post-structuralists and Neo-liberals – the notion of spatial structure of a city still makes sense and strategies of influencing changes in the urban space should be regarded in structural categories. This is the basic postulate of the recommended model: SAS (acronym: Strategies – Actors – Structures).
- In terms of methodology a certain ‘three-partite’ approach is recommended, i.e. an attempt at associating: 1) hermeneutical method (Gadamer, 1975/1973) – applied in humanities, enriched by 2) methodologies recommended in interdisciplinary theories of planning² and 3) ‘structural’ approaches to modelling of solutions, adequate for technical sciences, to which the discipline architecture and urbanism is ascribed.
- Lack of precise definition and dysfunctions of policies of the public sector and its adversity towards model approaches cause that aiming at model interpretations of PSM in Poland we are forced, to a large extent, to search intuitively for possible analogies with model approaches which are applied in the planning of development of cities of the old [European] Union.

The next group of premises regard ideologies and urbanistic and conservation doctrines. In this part of considerations one may pose three theses: 1) In the times of pluralism of approaches regarding philosophy of cultural heritage, its evaluation and principles of steering changes in the city space, there is a need of associating new trends of urbanistic theory and analyses of the received practices of urbanistic planning with the thinking in the categories of classic urbanism. 2) Such attempts should exceed the limits delineated by the ideas and premises of the New Urbanism. 3) In these attempts conceptual framework of protection of *urbanistic heritage*, drafted as the SAS model, may play a constructive role.

However, emphasis put in this manner should be accompanied by an attempt at a broader interpretation of the nature of urbanistic heritage through references to philosophical aspects of this notion and to works devoted to the methods of identification and evaluation

dom identyfikacji i wartościowania tej kategorii dziedzictwa. Z konieczności ten wątek rozważań ograniczono tu do niezbędnego minimum. **Konteksty:** filozofie dziedzictwa, przestrzeni i gospodarowania przestrzenią.

3. DZIEDZICTWO KULTURY A URBANISTYKA STRATEGICZNA: MODEL SAS

Formułując założenia modelu ochrony urbanistycznego dziedzictwa kultury, w kontekście kryterium integralności miejskich struktur przestrzennych, oraz „pragmatycznych” strategii i polityk jej rozwoju, należałoby odwołać się do teorii sterowania zmianami w zagospodarowaniu przestrzennym. W uproszczeniu można przyjąć, że związane z dziedzictwem kultury, zmiany w przestrzeni miejskiej są efektem nakładania się następujących kategorii zmian i procesów. Są to:

- procesy samoregulacji/samoorganizacji (tu także: mechanizmy rynkowe);
- regulacje sektora publicznego obejmujące działania podejmowane w ramach formalno-prawnych („regulacyjnych”) narzędzi polityki przestrzennej oraz oddziaływania tego sektora za pośrednictwem innych instrumentów tej polityki (narzędzia ekonomiczne, inwestycje infrastrukturalne, marketing terytorialny, polityka informacyjna itp.);
- strategie inwestycyjne indywidualnych inwestorów prywatnych oraz oddziaływania między indywidualnymi i grupowymi aktorami gry o przestrzeń miejską wykraczające poza zakres ww. polityk;
- innowacje odpowiadające rozwojowi nauki i technologii (por.: idea *Smart City*);
- trudne do przewidzenia zmiany w skali makro i mikro, których charakter wykracza poza zakres pojęć: regulacja i samoregulacja a także innych, wymienionych wyżej oddziaływań (np. kataklizmy, katastrofy, strategiczne konflikty).

Nowy system sterowania zmianami w zagospodarowaniu przestrzennym miast powinien – między innymi – sprzyjać doskonaleniu procedur decyzyjnych, dzięki którym osiągniemy lepsze współdziałanie różnych interesariuszy procesu planistycznego, a regulacje przyjęte w imię ochrony wartości wysoko cenionych ustalone będą również ze świadomością praw rynkowej samoorganizacji. Jednym z możliwych kierunków poszukiwania rozwiązań w tym zakresie są propozycje, które określa się tu mianem *urbanistyki strategicznej* (Zuziak, 2008). Hasło to oznacza model urbanistyki, w którym rozwija się trzy rodzaje sprzężeń (trybów integracji):

- nowe formy współpracy między sektorem publicznym i prywatnym polegające na zaangażowanie sektora prywatnego w planowanie urbanistyczne w formie *planowania przez projekty*;
- zapewnienie lepszych powiązań między planowaniem przestrzennym, planowaniem strategicznym i projektowaniem urbanistycznym;
- lepsze powiązanie układów lokalnych i regionalnych przez wdrażanie formuły planowania terytorialnego

of this category of heritage. Out of necessity this train of thought was limited to the indispensable minimum here. **Contexts:** philosophies of heritage, space and spatial development.

3. CULTURAL HERITAGE AND STRATEGIC URBANISM: SAS MODEL

Formulating the premises of a model of protection of urbanistic cultural heritage in the context of criterion of integrity of urban spatial structures and ‘pragmatic’ strategies and policies of its development one should refer to the theory of steering the changes in spatial development. In simplification one may presume that changes in urban space, linked to cultural heritage, are the effect of superimposition of the following categories of changes and processes. These are:

- processes of self-regulation/self-organisation (here also: market mechanisms);
- regulations of the public sector encompassing actions taken within the formal and legal framework („regulatory) of instruments of spatial policy and influences of this sector by means of other instruments of this policy (economic instruments, infrastructural developments, territorial marketing, information policy etc);
- investment strategies of individual private investors and influences between individual and group actors in the game of urban space which exceed beyond the above;
- innovations responding to the development of science and technology (cf. *Smart City idea*);
- changes in the macro – and micro-scale which are difficult to foresee and whose character exceeds beyond the scope of the notions: regulation and self-regulation as well as other, aforementioned influences (e.g. cataclysms, disasters, strategic conflicts).

New system of steering the changes in spatial development of cities should – among others – be conducive to the enhancing of decision procedures owing to which we shall reach better cooperation of various stakeholders in the planning process and regulations accepted in the name of protection of highly appreciated values shall be defined also with the awareness of the laws of market self-organisation.

One of the possible directions of searching for solutions in this respect are such proposals which are described here under the name of *strategic urbanism* (Zuziak, 2008). This term means a model of urbanism whereby three kinds of feedbacks (modes of integration) are developed:

- new forms of cooperation between the public and private sector relying on *project-led planning*;
- providing better ties between spatial planning, strategic planning and urban design;
- better ties of local and regional layouts through the implementation of formula of territorial planning

w skali miejskich obszarów funkcjonalnych – zwłaszcza metropolitalnych.

Przykładów korzystnego oddziaływania modelu typu *urbanistyka strategiczna* na model ochrony dziedzictwa kulturowego dostarczają analizy porównawcze doświadczeń miast europejskich, które przodują w zakresie wdrażania strategii rozwoju zrównoważonego (Amsterdam, Kopenhaga, Wiedeń), a także miast, które słyną z udanych prób wpisania kluczowych projektów rewitalizacji obszarów zdegradowanych w ogólną strategię rozwoju (Barcelona, Berlin, Hamburg, Lyon, Nantes, Mediolan, Turyn). Mowa tu o strategiach, w których ustalenia dotyczące rozwoju społeczno-gospodarczego są logicznie powiązane z zapisami planistycznymi nt. struktury urbanistycznej, a regulacje nt. kompozycji urbanistycznej znajdują odzwierciedlenie w działaniach prowadzonych w ramach urbanistyki operacyjnej. Dokonania te można traktować jako sygnały wskazujące na odradzanie się w tych miastach urbanistyki jako *sztuki budowania miast (Städtebau)*. W wydaniu urbanistyki strategicznej kierunek ten znajduje swój współczesny identyfikator w postaci hasła *Making Cities (Stadtmachen, 2008)*.

4. DZIEDZICTWO KULTURY A STRUKTURY URBANISTYCZNE: MODELE STRUKTURALNE

Koncepcja systemowej ochrony urbanistycznego dziedzictwa kultury powinna być również osadzona w określonym modelu struktur miejskości. Mowa tu zarówno o modelu miasta jak i modelowych cechach systemu planistycznych narzędzi oddziaływania na zmiany w przestrzennych strukturach miejskich i metropolitalnych, a w konsekwencji, o wpływie na zmiany w stylu życia miejskiego. Zauważmy jednak od razu, że oddziaływania te mają charakter sprzężeń zwrotnych, bowiem założenia systemów planistycznych formułowane są, zazwyczaj, ze świadomością zmian – i w reakcji na – zamiany wzorców miejskości.

W tej części rozważań dobrym punktem wyjścia jest pytanie o modelowe cechy zmian strukturalnych w miastach polskich w kontekście modelu miasta europejskiego. **Szacunek do dziedzictwa jest najważniejszą – można by rzec: konstytutywną – cechą modelu miasta europejskiego.** Wyrazem tego są rozpoznawalne cechy morfologiczne jego tkanki, z mocną pozycją historycznego centrum, oraz układ powiązanych ze sobą jednostek strukturalnych, w których odczytać można skupiska pełniące funkcję „węzłów miejskości”, czyli obszarów, które dzięki wykształconej sieci przestrzeni publicznej, i odpowiadającym im koncentracjom różnorodnych aktywności, ogniskują życie miejskie i organizują jego formy w większe całości. Innymi słowy, model miasta europejskiego odznacza się stosunkowo wysokimi walorami dziedzictwa urbanistycznego. Zagrożeniem dla tych wartości jest neoliberalna tendencja do nadmiernej deregulacji systemów sterowania zmianami w zagospodarowaniu przestrzennym – w myśl założeń,

in the scale of urban functional areas – especially metropolitan ones.

Examples of advantageous influence of a model of *strategic urbanism* type on a model of cultural heritage protection are provided by comparative analyses of experiences of European cities (Amsterdam, Copenhagen, Vienna), and also of cities which are famed for their successful attempts at inscribing key projects of revitalisation of the areas affected by urban decline into their general strategy of development (Barcelona, Berlin, Hamburg, Lyon, Nantes, Milan, Turin). One speaks here of strategies in which decisions regarding social and economic development are logically tied to planning decisions pertaining to urbanistic structure and regulations regarding urbanistic composition find their reflection in the actions led within the framework of operational urbanism. These accomplishments may be treated as signals pointing towards the rebirth of urbanism as *the art of building cities (sztuki budowania miast, Städtebau)* in the aforementioned places. In the version of strategic urbanism this direction finds its contemporary identifying sign in the form of a slogan *Making Cities (Stadtmachen, 2008)*.

4. CULTURAL HERITAGE AND URBANISTIC STRUCTURES: STRUCTURAL MODELS

Concept of systemic protection of urbanistic heritage of culture should also be embedded in the defined model of structures of urbanity. One speaks here both of a model of a city and of model characteristics of system of planning instruments influencing changes in spatial urban and metropolitan structures and in consequence – on influence on changes of the style of urban life. However, let us note immediately that these interrelations have the character of feedbacks as premises of planning systems are usually formulated with the consciousness of change – and in the reaction to changes of patterns of urbanity.

In this part of the considerations the question of model characteristics of structural changes in Polish cities in the context of the model of a European city is a good point of departure. **Respect for heritage is the most important – one could indeed say – constitutive feature of a model of the European city.** The expressions thereof are the recognisable morphological features of its fabric with a strong position of the historic centre and a layout of structural units which are linked to each other, in which one may find groupings which serve as ‘nodes of urbanity’. They are areas which, owing to the developed network of public space and the respective concentrations of variegated activities, focus urban life and organise its forms into greater wholes. In other words, European city model is marked by relatively high values of urbanistic heritage. Neo-liberal tendency towards the excessive deregulation of systems of steering the changes in spatial development – according to the thesis that ‘market knows better’ is a threat

że „rynek wie lepiej”. Tendencję tę obserwujemy w skali globalnej – również w krajach UE. Niestety, w Polsce proces dekomponowania systemu regulacji planistycznych, a także zjawiska dysfunkcji w stosowaniu narzędzi polityki przestrzennej osiągnęły stan szczególnie niebezpieczny dla kulturowej tożsamości urbanistycznego dziedzictwa.

W dyskusji nad modelami zintegrowanej ochrony dziedzictwa urbanistycznego należy również zastanowić się nad kwestią: **które z modeli sterowania zmianami w przestrzeni urbanistycznej mogą być inspirujące dla takich poszukiwań?** Szukając odpowiedzi na to pytanie napotykamy na trudności będące konsekwencją doktrynalnego kryzysu urbanistyki – ściślej: ograniczeń możliwości rozwoju teorii regulacji wynikających z ideowych przekonań o słuszności powszechnej deregulacji/samoregulacji, jakie tkwią u podstaw neoliberalnej doktryny. Sceptyczny stosunek zwolenników neoliberalizmu do teorii planowania i aplikacyjnych wartości modelowania przestrzennej struktury miasta doprowadził do swoistego paradoksu. Polega on na coraz to większym rozżewie między wzrostem potencjalnych możliwości jakie współczesna nauka oferuje w zakresie strukturalnych analiz przestrzeni miejskiej a stosunkowo skromnym ich wykorzystaniu w praktyce planistycznej. Nie oznacza to jednak, że formułując strukturalne podstawy modelu ochrony urbanistycznego dziedzictwa nie znajdziemy oparcia w modelach rozwoju struktury przestrzennej miasta oferowanych przez współczesne teorie urbanistyki, a także w przykładach analiz funkcjonalno-przestrzennej struktury miasta zaczerpniętych z praktyki urbanistycznej. Zdaniem autora tego rodzaju walory prezentuje co najmniej pięć nurtów urbanistyki. Są to następujące kierunki:

- „**klasycyzujące**” **propozycje modelowe Nowej Urbanistyki** (Krier, 2011) uzupełnione o teorię struktur generatywnych/kodów generatywnych Christophera Alexandra (2003–4);
- **teoria „architektury miasta”** Aldo Rossiego (Rossi, 1984) i nurty teorii dające się ująć wspólnym hasłem: *morfologia urbanistyczna*;
- **współczesne wersje christallerowskich modeli miejsc centralnych** (np.: modele miejsc węzłowych/węzłów miejskości);
- **modele sieciowe** (geograficzne, transportowe, antropologiczne); w tej grupie sytuują się przykładowo: modele nawiązujące do koncepcji tzw. *przestrzeni relacyjnej*, modele typu *Space Syntax* (Hillier, 2008), sieciowe model antropologiczne (Hannerz, 2006); modele transportowe typu ORION (Zipser, 2010), strukturalne modele zrównoważonej mobilności (Rudnicki, 2010) czy 4-stadiowy model transportowy miasta (Szarata, 2010) itp.;
- stosowane współcześnie w planowaniu przestrzennym metody wyznaczania **obszarów i jednostek strukturalnych**³. Modele te są rodzajem kombinacji: 1) ujęć morfologicznych, 2) podejść nawiązujących do modeli ekologii społecznej wprowadzonych do socjologii miasta przez reprezentantów szkoły czikagowskiej w latach 20. ubiegłego stulecia oraz

to these values. This tendency is observed in the global scale – also in the EU countries. Unfortunately in Poland the process of decomposition of the system of planning regulations as well as phenomena of dysfunction in the application of tools of spatial policy have reached the state that is particularly dangerous for the cultural identity of urbanistic heritage.

In the discussion of models of integrated protection of cultural heritage one should also consider the question: **which of the models of steering the changes in urbanistic space may be inspiring for such a quest?** While searching for an answer to this question one meets obstacles which are a consequence of the doctrinal crisis of urbanism – or more strictly: limitations of development of theories of regulation resulting from convictions regarding ideas – i.e. of the rightness of convictions of general deregulation/self-regulation which lie at the very foundation of the Neo-liberal doctrine. Sceptical attitude of protagonists of Neo-liberalism to the theory of planning and applicatory values of modelling of spatial structure of a city has led to a specific paradox. It is based on an ever-increasing divergence between the growth of potential possibilities which are offered by contemporary science in respect of structural analyses of urban space and their relatively modest use in planning practice. However this does not mean that while formulating structural foundations of a model of protection of urbanistic heritage we shall not find support in models of development of spatial structure of a city which are offered by contemporary theories of urbanism and also in examples of analyses of functional-spatial structure of a city derived from the urbanistic practice.

In the opinion of the author of this paper such values are represented by at least five tendencies in urbanism. These are the following directions:

- **‘classicising’ model proposals of the New Urbanism** (Krier, 2011) supplemented by Christopher Alexander’s theory of generative structures/generative codes (2003–4);
- Aldo Rossi’s **theory of the ‘architecture of the city’** (Rossi, 1984) and theoretical trends which may be grasped under the common name: *urbanistic morphology*;
- **contemporary versions of Christaller’s models of Central Places** (e.g. models of nod places/nodes of urbanity);
- **network models** (geographical, transport, anthropological ones); in this group there are for example: models that tie in with the concept of the so called *relational space*, models of the *Space Syntax* type (Hillier, 2008), network anthropological models (Hannerz, 2006); transport models of the ORION type (Zipser, 2010), structural models of balanced mobility (Rudnicki, 2010) or 4-stage transport model of a city (Szarata, 2010) etc.;
- contemporarily applied models of **structural areas and units**³. These models are a kind of a combination of: 1) morphological approaches, 2) approaches

3) modelowych koncepcji strukturalnych jednostek urbanistycznych (np.: jednostki sąsiedzkiej).

5. URBANISTYCZNE DZIEDZICTWO KULTURY A PLANOWANIE PRZESTRZENNE

Istotnym warunkiem skuteczności dyskutowanego modelu ochrony dziedzictwa urbanistycznego jest radykalna przebudowa modelu planowania miast, a zwłaszcza podsystemu planowania przestrzennego. W dysfunkcjach dotychczasowego modelu planowania rozwoju terytorialnego upatrywać należy ważniejszych źródeł kryzysu polskiej urbanistyki. To, z kolei, jest systemowym zagrożeniem dla urbanistycznego dziedzictwa kultury. Wynika stąd, że **podstawowym zadaniem polskiej urbanistyki jest wypracowanie zasad i narzędzi polityki przestrzennej oraz strategii rozwoju terytorialnego, których stosowanie doprowadzi do rekonstrukcji atrybutów miejskości utożsamianych z europejską kulturą urbanistyczną**⁴. Takie sformułowanie problemu dotyczy przede wszystkim coraz to większych, i coraz bardziej spolaryzowanych oraz „rozbitych” obszarów zabudowy podmiejskiej, w których style i warunki życia mieszkańców zasadniczo odbiegają od standardów utożsamianych z ideą miasta europejskiego.

Biorąc pod uwagę, że podstawowym dokumentem określającym zasady polityki przestrzennej na szczeblu gminy jest **studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego**, należałoby wprowadzić ustawowe korekty, zmieniające jego formułę tak, **aby – podobnie jak w krajach Starej Unii** (np. w Niemczech, Holandii, krajach skandynawskich) – **narzędzie to kojarzyło funkcje planu struktury z elementami planowania strategicznego**. W szczególności konsekwencją takiego postulatu są rekomendacje, których treść powinna być ujęta w rozporządzeniach wydanych na podstawie odpowiednich delegacji ustawowych. I tak, proponuje się, aby załącznikiem do tego rodzaju regulacji były wytyczne (wzorem opracowanych przed ponad 30 laty wytycznych międzyresortowej komisji) dotyczące zakresu problematyki konserwatorskiej w planach zagospodarowania przestrzennego. W wytycznych tych znaleźć się powinny – między innymi – zalecenia zawierające:

- merytoryczne **uszczegółowienie zakresu problematyki studiów konserwatorskich dot. wartości urbanistycznego dziedzictwa kultury** – skoordynowanej z urbanistycznymi analizami zmian w tkance miejskiej, przy czym analizy te uwzględniać powinny zarówno morfologię tkanki miejskiej jak i antropologiczne aspekty zmian w funkcjonalno-przestrzennej strukturze miasta;
- **poszerzenie zestawu standardów** pomagających formułować ustalenia planistyczne odpowiednio do współczesnych zasad sztuki konserwatorskiej i urbanistycznych zasad integrowania tkanki miejskiej;
- odpowiednio uszczegółowione zalecenia dotyczące zakresu analiz uwarunkowań rozwoju oraz ogólnych zasad, które powinny stanowić podstawę **obligato-**

tying in with the models of social ecology that were introduced into the sociology of a town through the representatives of the Chicago School in the 1920s and 3) model concepts of structural urbanistic units (e.g. neighbourhood units).

5. URBANISTIC CULTURAL HERITAGE AND SPATIAL PLANNING

Radical rebuilding of a model of city planning and especially of the subsystem of spatial planning is an essential condition of the effectiveness of the discussed model of protection of urbanistic heritage. More important sources of the crisis of Polish urbanism are to be observed in the dysfunctions of the received model of territorial development. This in turn is a systemic threat for urbanistic cultural heritage. Therefore the fundamental task of Polish urbanism is the elaboration of principles and instruments of spatial policy and strategy of territorial development whose application shall lead to **the reconstruction of attributes of urbanity identified with the European urbanistic culture**⁴. Such a formulation of the problem regards, above all, the ever larger and increasingly polarised and ‘broken’ areas of suburban housing where lifestyles and conditions of life of its inhabitants are a far cry from the standards that are identified with the idea of a European city.

Taking into consideration that the basic document defining the principles of spatial policy at the level of a commune is the **study of conditions and directions of spatial development**, one should introduce corrections by means of the legal act, changing its formula, so that – **similarly as in the case of the countries of the old European Union** (e.g. in Germany, the Netherlands, Scandinavian countries) – the tool would associate functions of a structure plan with elements of strategic planning. In particular, the consequences of such a postulate are recommendations whose contents should be written in regulations issued on the basis of adequate legal acts. Therefore one proposes that guidelines (as the ones elaborated over 30 years ago by an inter-ministerial commission) regarding the scope of issues of conservation in spatial development plans would be attachments of such regulations. The guidelines should encompass – among others – also the recommendations containing:

- **precise grasp of the scope of issues of conservation studies pertaining to the value of urbanistic cultural heritage** – coordinated with urbanistic analyses of changes in urban fabric, whereby analyses should take into consideration both morphology of the urban tissue and anthropological aspects of changes in the functional and spatial structure of a city;
- **broadening of the scope of issues** helping to formulate the planning decisions adequately to contemporary principles of the art of conservation and to urbanistic principles of integration of urban fabric;

ryjnego formułowania szczegółowych ustaleń studium na temat kierunków polityki rozwoju w obszarach śródmiejskich (ze szczególnym uwzględnieniem: zasad kształtowania śródmiejskiej sieci przestrzeni publicznej, obszarów, dla których obligatoryjnie ustala się parki kulturowe, itp.);

- przyjęcie zasady **obligatoryjności sporządzania mpzp dla historycznego centrum**, co oznacza, że w studium należałoby określić jego obszar i wytyczne do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (mpzp) tego obszaru;
- wskazania metodologiczne dotyczące kryteriów oceny zgodności mpzp ze studium;
- zasady integracji funkcjonalnej i przestrzennej obszaru objętego studium z obszarami objętymi planem rozwoju miejskiego obszaru funkcjonalnego (MOF) z podaniem wskazówek metodologicznych na temat formułowania ustaleń dotyczących relacji: urbanistyczne dziedzictwo kultury a konstrukcja urbanistyczna MOF.

Ponadto, w nowelizacji ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należałoby skreślić regulacje dotyczące decyzji o warunkach zabudowy (WZ) wprowadzając w to miejsce, na przykład, rozwiązania typu „informacja o terenie”. Dotyczyłoby to wyjątkowych sytuacji, określonych enumeratywnie, a dokument taki wiązałby samorząd w sporządzaniu umowy cywilnej z inwestorem. Dokument taki byłoby rodzajem ekspertyzy precyzującej ustalenia studium istotne dla danego przypadku. Podkreślenie wyjątkowości tego typu sytuacji oznacza, że obowiązywać powinna zasada ustanawiająca plan miejscowy jako podstawowe narzędzie sterowania zmianami w zagospodarowaniu przestrzennym.

Jednym z najważniejszych zadań państwa w zakresie poprawy ładu przestrzennego jest pilne przyjęcie rozwiązań prawnych, które: 1) wymuszą poprawę jakości planów miejscowych, 2) wyeliminują nieprawidłowości polegające na nadmiernym ograniczaniu powierzchni terenów, dla których sporządza się mpzp oraz 3) doprowadzą do znacznego zwiększenia łącznej powierzchni terenów objętych ważnymi planami miejscowymi. W związku z tym w ramach wymienionych wyżej korekt systemu planowania przestrzennego należałoby wprowadzić regulacje zawierające merytoryczne i proceduralne rozwiązania, które zapobiegą dalszej deformacji wartościowych układów urbanistycznych, sprzyjąc będą krystalizacji sieci przestrzeni publicznych stanowiących urbanistyczny układ odniesienia dla chronionych wartości dziedzictwa kultury. Rekomendowanym rozwiązaniem w tym zakresie jest przyjęcie zasady, że fazę projektową, w której formułuje się formalno-prawne ustalenia mpzp, poprzedzać powinna faza koncepcyjna, w której określa się podstawowe rozwiązania programowo-przestrzenne i techniczne w konwencji, jaką stosuje się w projektowaniu urbanistycznym. W takich procedurach rozstrzyga się podstawowe kwestie warsztatu urbanistycznego w wielu miastach Starej Unii.

Kwestią otwartą pozostają opracowywane ostatnio przez komisję kodyfikacyjną propozycje dotyczące

- adequately detailed recommendations regarding the scope of analyses of conditions of development and general principles which should be the foundation of **obligatory formulation of the detailed decisions of the study regarding directions of policy of development in central urban areas** (particularly taking into account: principles of shaping of network of public spaces in central urban areas, areas for whom cultural parks are obligatorily summoned etc.);
- accepting of the principle of obligatory elaboration of the **local spatial development plan for a historic centre** which means that a study should delineate its area and guidelines for the local spatial development plan of the area in question;
- methodological guidelines regarding criteria of accordance of the local spatial development plan with the study;
- principles of functional and spatial integration of the area covered by the study with areas covered by the plan of development of an urban functional area (MOF) with methodological guidelines on the subject of formulating decisions regarding relations between urbanistic cultural heritage and urbanistic construction of the MOF.

Moreover in the amendment of the Act on Planning and Spatial Development one should discard regulations pertaining to the decision on conditions of development (WZ) introducing in lieu, for instance, solutions of the ‘information on the area’ type. This would regard exceptional situations, put down in the enumerative manner, and such a document would bind self-government in the contract with an investor. Such a document would be a kind of an expert’s opinion which would precise the decisions of the study which are essential for the given case. Stressing the exceptional character of such situations means that there should be the principle which poses the local spatial development plan as the basic tool in steering the change in spatial development.

One of the most important tasks of the state regarding the enhancing of spatial order is the urgent accepting of legal solutions which shall: 1) force the enhancing of quality of spatial development plans 2) eliminate wrong solutions based on excessive limitation of surface of areas for whom local spatial development plans are made 3) lead to the considerable enlargement of areas encompassed by valid local spatial development plans. Therefore within the framework of the aforementioned corrections of the spatial planning system, regulations containing solutions regarding both the matter as such and procedures should be introduced which would lead to avoiding of the further deformation of valuable urban layouts and would be conducive to crystallisation of network of public spaces which are an urbanistic frame of reference for the protected values of cultural heritage. The recommended solution in this respect is the acceptance of the principle that the design phase in which formal

tw. projektu urbanistycznego i związek tego instrumentu z modelem zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego. Zdaniem autora jest to dobry kierunek poszukiwania rozwiązań, jednak szczegółowe uwagi na ten temat wykraczają poza zakres niniejszych rozważań.

6. DZIEDZICTWO KULTURY A URBANISTYKA OPERACYJNA

W oficjalnych deklaracjach rewitalizacja miast uznawana jest za priorytet polskiej polityki miejskiej. W wyniku zmian ustrojowych, stopniowego ożywiania się rynku nieruchomości i wdrażanych od kilkunastu lat projektów i programów rewitalizacji miast w polskiej przestrzeni śródmiejskiej pojawiło się również sporo zmian korzystnych. Można tu wymienić liczne przykłady zrealizowanych projektów rewitalizacji zabytkowych zespołów urbanistycznych w historycznych centrach. Do tego zbioru zaliczyć można np. projekty rewitalizacji wrocławskiego Starego Miasta i ożywienie historycznie ukształtowanej osi południkowej Starego Miasta i Śródmieścia Wrocławia czy kompleksowo realizowany Program Rewitalizacji Przedmieścia Odrzańskiego. W tej grupie mieści się też realizacja planu działań dla rewitalizacji krakowskiego Kazimierza (Zuziak, 2008, 2012) czy pierwsze efekty ożywiania przestrzeni śródmiejskiego odcinka Parku Rzeki Wisły w Krakowie dające się również powiązać z niektórymi projektami realizowanymi w ramach programów rewitalizacji Zabłocia i Starego Podgórze.

Kolejnym typem projektów rewitalizacji są przedsięwzięcia traktujące ulicę jako ważny element strukturalny w strategiach przebudowy i rewitalizacji śródmieść. W tej grupie mieszczą się – między innymi – takie projekty jak zrealizowany projekt ożywienia ul. Mariackiej w Katowicach, wdrażany program rewitalizacji ul. Piotrkowskiej w Łodzi, inicjatywa obywatelska i działania Fundacji CMP mające na celu rewitalizację ul. Ząbkowskiej na warszawskiej Pradze, ul. Chmielnej w Warszawie; niektóre projekty realizowane ul. Świdnickiej we Wrocławiu czy kompleksowy projekt rewitalizacji ul. Wąjdeloty w Gdańsku Wrzeszczu. To tylko niektóre przykłady. Powinny one stać się przedmiotem kompleksowej analizy porównawczej. W wyniku takiej analizy można byłoby pokusić się o odpowiedź na pytanie: czym polskie doświadczenia w tym względzie różnią się od efektów publiczno-prywatnych inicjatyw prowadzonych z wykorzystaniem narzędzia rewitalizacji znanego pod nazwą *Main Street Program*?

7. PODSUMOWANIE

7.1. Urbanistyczne dziedzictwo kultury jako kategoria wartości wysoko cenionych: konsekwencje modelowe

Dziedzictwo urbanistyczne należy traktować jako kategorię wartości wysoko cenionych. To, z kolei, powinno znaleźć odzwierciedlenie w metodach jego war-

and legal decisions of a local spatial development plan are taken should be preceded by its concept stage in which basic programmatic-cum-spatial and technical solutions are defined in the convention which is used in urban design. Fundamental issues of urbanistic practice are solved in many cities of the old EU using such procedures.

Proposals pertaining to the so called urbanistic design which are elaborated recently by the codifying committee and relation of this tool to a model of integrated protection of cultural heritage remain an open question. In the opinion of the author it is a good direction of searching for solutions. However, detailed remarks on this subject exceed the scope of this article.

6. CULTURAL HERITAGE AND OPERATIONAL URBANISM

In the official declarations revitalisation of cities is treated as a priority of Polish urban policy. Following the systemic transformations, gradual revival of the real estate market and projects and programmes of revitalisation of cities which are implemented for over a dozen years there are many advantageous changes in Polish central urban spaces. One may name numerous examples of the completed projects of revitalisation of urbanistic complexes in historic cities. Among others, one may count here the projects of revitalisation of the Old Town in Wrocław and reviving the historic meridian axis of the Old Town and City Centre of Wrocław or the complex realisation of the Programme of Revitalisation of Odrzańskie Przedmieście [Odra River Suburb]. In this group there is also the realisation of the action plan for revitalisation of the Cracovian Kazimierz [district] (Zuziak, 2008, 2012) or the first results of revitalisation of the central section of the Park of the Vistula River in Cracow which also may be tied to certain projects realised within the programmes of revitalisation of Zabłocie and Old Podgórze [districts].

The next type of revitalisation projects are enterprises treating the street as an important structural element in strategies of rebuilding and revitalisation of central urban areas. In this group there are – among others – such projects as the realised project of revitalisation of Mariacka Street in Katowice, programme of revitalisation of Piotrkowska Street in Łódź which is currently being implemented, citizens' initiative and actions of the CMP Foundation aiming at revitalisation of Ząbkowska Street in Warsaw's Praga district, or Chmielna Street in Warsaw; certain projects completed at Świdnicka Street in Wrocław or complex project of revitalisation of Wąjdelota Street in Gdańsk – Wrzeszcz. These are only a few examples. They should become the object of a complex comparative analysis. As a result of such an analysis one could attempt at answering the question: how do the Polish experiences in this respect differ from results of public-private initiatives which are led with the implementation of the tool of revitalisation known as *Main Street Program*?

tościowania – także w metodyce wycen nieruchomości zabytkowych, które znajdują się w obszarach i zespołach zaliczanych do dziedzictwa urbanistycznego. Istnieje potrzeba wspierania projektów badawczych poświęconych nowym metody wartościowania obiektów i zespołów zabytkowych a także krajobrazowych wartości dziedzictwa kultury. Mowa tu o metodach uwzględniających „wartości dodane”, jakie wynikają z faktu uznania nieruchomości jako elementu dziedzictwa urbanistycznego. Rozwój tego rodzaju metody ma istotne znaczenie dla modelowych koncepcji zintegrowanej ochrony dziedzictwa kultury. Uwaga ta odnosi się przede wszystkim do proponowanej tu koncepcji modelu SAS – czyli modelu: „Strategie, Aktorzy, Struktury”.

7.2. Idea miasta europejskiego a zagrożenia dla urbanistycznego dziedzictwa kultury w Polsce

Neoliberalne deregulacje znacząco osłabiają wpływ instytucji publicznych na mechanizmy, które decydują o trwałości więzów kulturowych. Zagrożeń to europejskiemu modelowi miasta. W Polsce proces ten jest szczególnie groźny, bowiem towarzyszy mu kryzys urbanistyki – kryzys sztuki podtrzymywania i kreowania wartościowych elementów ładu przestrzennego w różnych skalach urbanistycznych. Dekompozycja systemu sterowania zmianami w zagospodarowaniu przestrzennym, istotne błędy w prawnym zdefiniowaniu kluczowych narzędzi polityki przestrzennej, a także znaczące dysfunkcje w ich stosowaniu to główne źródła tego kryzysu. Stanowi to systemowe zagrożenie dla przyszłości urbanistycznego dziedzictwa kultury w Polsce. Diagnozy tej nie zmieniają niewątpliwe osiągnięcia polskich samorządów na polu konserwacji zabytków i rewitalizacji – także w skali urbanistycznej. Dowodem tych osiągnięć są liczne przykłady projektów, w wyniku których powstały atrakcyjnie ukształtowane przestrzenie publiczne (por. pkt 6).

7.3. Dziedzictwo kultury a urbanistyka strategiczna i regulacyjna: problem gruntownej przebudowy modelu planowania miast

Konieczne jest wypracowanie nowych systemów sterowania zmianami w zagospodarowaniu przestrzennym – systemów, w których narzędzia regulacji formalno-prawnych będą lepiej współdziałać z rynkowymi mechanizmami samoorganizacji. Jednym z możliwych kierunków poszukiwań, na tym polu, są propozycje, które przedstawiono tu pod hasłami: *urbanistyka strategiczna* i *model SAS*. Istotnym warunkiem zbudowania modelu skutecznej ochrony dziedzictwa urbanistycznego jest jednak gruntowna przebudowa systemu planowania miast, a zwłaszcza podsystemu planowania przestrzennego. Ujmując rzecz najkrócej: **warunkiem skuteczności zintegrowanego modelu ochrony dziedzictwa urbanistycznego jest poprawa sku-**

7. SUMMARY

7.1. Urbanistic cultural heritage as a category of highly appreciated values: model consequences

Urbanistic heritage should be treated as a category of highly appreciated values. This in turn should be reflected in the methods of its evaluation – also in the methods of market evaluation of historic properties which are located in the areas and complexes counted among the urbanistic heritage. There is a need of supporting research projects devoted to the new methods of evaluation of historic structures and complexes as well as of landscape values of cultural heritage. One speaks here about the methods taking into consideration ‘the added values’ which result from the fact of accepting the given property as an element of urbanistic heritage. Development of the method of this type has important meaning for the model concepts of the integrated protection of cultural heritage. This remark pertains above all to the proposed concept of SAS model – or a model ‘Strategies, Actors, Structures’.

7.2. Idea of a European city and threats for the urbanistic heritage of culture in Poland

Neo-liberal deregulations considerably weaken the influence of public institutions on mechanisms which decide about the durability of cultural ties. This threatens the European city model. In Poland this process is particularly dangerous as it is accompanied by the crisis of urbanism – crisis of the art of sustaining and creating valuable elements of spatial order in various urbanistic scales. Decomposition of the system of steering the changes in spatial development, essential mistakes in the legal definition of key instruments of spatial policy as well as considerable dysfunctions in their application are the main sources of this crisis. This is the systemic peril for the future of urbanistic cultural heritage in Poland. This diagnose will not be changed by the unquestionable accomplishments of Polish self-governments in the field of conservation of monuments and revitalisation – also in the urbanistic scale. The evidence of those accomplishments are multiple examples of projects which resulted in attractively shaped public spaces (cf. point 6).

7.3. Cultural heritage and strategic and regulatory urbanism: problem of fundamental rebuilding of the model of planning of cities

Elaboration of new systems of steering the changes in spatial development – systems whose tools of formal and legal regulations shall better cooperate with the market mechanisms of self-regulation. Proposals which were presented here under the titles *strategic urbanism* and *SAS model* are one of the possible directions of search in this field. To put it very short: **enhancement of effectiveness of spatial planning is the prerequisite of effectiveness**

teczności planowania przestrzennego (propozycje przedstawione w pkt. 5) i **wypracowanie odpowiednich powiązań między: urbanistyką regulacyjną, strategiczną i projektowaniem urbanistycznym.**

Odpowiadające temu kierunki przebudowy systemu sterowania zmianami w zagospodarowaniu przestrzennym i formułę planowania rozwoju terytorialnego wyrazić można w postaci następujących zasad. Są to zasady:

- **współzależności** (postulat odpowiedniego skoordynowania ustaleń zapisanych w dwóch podstawowych rodzajach systemu planistycznego: planowania przestrzennego/środowiskowego i społeczno-gospodarczego);
- **równoważenia** rozwoju przestrzennego;
- **integracji** (zasada konstrukcji urbanistycznej i zasada konfiguracji projektów – pkt. 3 i 4).

of the integrated model of protection of urbanistic heritage (proposals presented in point 5) **and elaboration of adequate relations between: regulatory urbanism, strategic one and urban design.**

The adequate directions of rebuilding of the system of steering the changes in spatial development and the formula of planning of territorial development may be expressed in form of the following principles. These are the principles of:

- **interdependence** (postulate of the adequate coordination of decisions put down in two basic kinds of the planning system: spatial/environmental planning and social – economical one);
- **sustainability** of spatial development;
- **integration** (principle of urbanistic construction and principle of configuration of projects – point 3 and 4).

Translated by: Marta A. Urbańska

LITERATURA / REFERENCES

- [1] Alexander, Ch., *The Nature of Order*, Center for Environmental Structures, Berkeley, Ca, USA, 2003–2004.
- [2] Ashworth G. J., *Realizable potential but hidden problems: a heritage tale from five Central European cities* [w:] J. Purchla (ed.) *The Historical Metropolis: A Hidden Potential*, International Cultural Centre, Kraków, 1996.
- [3] Ashworth G. J., *Heritage planning: conservation as the management of urban change*, Geo Pers, Groningen, The Netherlands, 1991.
- [4] Benevolo, L., *Miasto w dziejach Europy*, Wydawnictwo Krag i Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa, 1995.
- [5] Berleant, A., *Wrażliwość i zmysły. Estetyczna przemiana świata człowieka*, Universitas, Kraków, 2011.
- [6] Bianchini, F., Parkinson, M., (editors) *Cultural policy and urban regeneration. The West European experience*, Manchester University Press, Manchester and New York, 1993.
- [7] Cornell, P., *Drogi do raju. Przypisy do zaginionego rękopisu, słowo/obraz/terytoria*, Gdańsk, 2003.
- [8] Gadamer H. G., *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. J.C. B. Mohr (Siebeck), Tübingen 1975 (Polish edition: *Prawda i metoda*. Inter esse, Kraków, 1993).
- [9] Gzell S., *Wykłady o urbanistyce (Lectures on Urbanism). With English Supplement on Contemporary Town Planning*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 2015.
- [10] *Guidance on Heritage Impact Assessments for Cultural World Heritage Properties*, ICOMOS, In collaboration with the World Heritage Centre, Paris, 2011.
- [11] Guranowska-Gruszecka K., *Śródmieście Warszawy w XX wieku*, Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego, Warszawa, 2013.
- [12] Habitat III Issue Papers, 4 – *Urban Culture and Heritage*, New York, 31 May 2015 (tezy Komitetu ONZ, Habitat na Międzynarodową Konferencję nt Mieszkalnictwa I Zrównoważonego Rozwoju planowaną w Quito, w październiku 2016).
- [13] Hannerz U., *Exploring the City. Inquires Toward an Urban Anthropology*. Colombia University Press, 1980 (polskie wydanie: *Odkrywanie miasta. Antropologia obszarów miejskich*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2006).
- [14] Harvey D., *Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucja*, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa, 2012.
- [15] Hillier B., *The New Science of Space and the Art of Place. Towards a Space-led Paradigm for Researching and Designing the City*, [w:] *New Urbanism and Beyond. Designing Cities for the Future*, Haas Tigran, (ed.), Rizzoli, New York, 2008.
- [16] Huizinga J., *A Study of the Play-Element in Culture*. Routledge and Kegan Paul, London, 1980 (reprint; first published by Routledge in 1949, in Germen in Switzerland).
- [17] Kadłuczka, A., *Idea zrównoważonego rozwoju, a problemy ochrony dziedzictwa kulturowego. Na przykładzie florencki i Krakow*, Wiadomości Konserwatorskie Nr 23/2008.
- [18] Kadłuczka, A., *Przestrzeń publiczna w historycznym mieście, a ochrona pamięci, tradycji i tożsamości miejsca* w: *Definiowanie przestrzeni architektonicznej, Cza-*

- sopismo Politechniki Krakowskiej. Z.9-A/2006, rok 103.
- [19] Kłosek-Kozłowska, D., *Ochrona wartości kulturowych miast a urbanistyka*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 2007.
- [20] Krier, L., *Architektura wspólnoty, słowo/obraz/terytoria*, Gdańsk, 2011.
- [21] Kosiński, W., *Miasto i piękno miasta*, Politechnika krakowska, Kraków 2011.
- [22] Lefebvre, H., *Prawo do miasta*, „Praktyka teoretyczna” nr 5 / 2012, http://www.praktykateoretyczna.pl/PT_nr5_2012_Logika_sensu/14.Lefebvre.pdf (dostęp: 13. 08. 2015).
- [23] Lorens, P., *Równoważenie rozwoju przestrzennego miast polskich*, Politechnika Gdańska, Wydział Architektury, Gdańsk, 2013.
- [24] Lorens, P., *Tematyzacja przestrzeni publicznej miasta*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk, 2006.
- [25] Monestiroli A., *Tryglif i metopa. Dziewięć wykładów o architekturze*, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, 2009.
- [26] Murzyn-Kupisz, M., *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, 2012.
- [27] Niewiadomski, Z. (red.), *Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 2009.
- [28] Norberg-Schulz Ch., *Bycie, przestrzeń i architektura*, wyd. MURATOR, Warszawa, 2000.
- [29] Pluta, K., *Przestrzenie publiczne miast europejskich. Projektowanie urbanistyczne*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 2012.
- [30] Purchla, J., *W stronę system ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce*, Zarządzanie Publiczne, Nr 2(12)/2010.
- [31] Purchla, J., (red.), *Raport o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce po roku 1989*, Warszawa, 2009.
- [32] Rossi A. *The Architecture of the City*, MIT Press. Cambridge, MA., 1984.
- [33] Rudnicki, A., Zuziak, Z., (red.) *Transport a logika formy urbanistycznej. Projekty dla polskich metropolii*, Czasopismo Techniczne, Zeszyt 3, Rok 107, 2010.
- [34] Rykwert, J., *The Seduction of Place. The history and Future of the City*, Vintage Books, New York, 2002 (polska edycja: *Pokusa miejsca. Przeszłość i przyszłość miast*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków, 2013).
- [35] Sennett, R., *Flash and Stone. The Body and the City in Western Civilization*, 1994, (polskie wydanie: *Ciało i kamień. Człowiek i miasto w cywilizacji Zachodu*, Wydawnictwo marabut, Gdańsk, 1996).
- [36] Szarata, A., *Wpływ zmian w strukturze przestrzennej na parametry 4-stadionowego modelu transportowego miasta*, [w:] Rudnicki, A., Zuziak, Z., (red.) *Transport a logika formy urbanistycznej. Projekty dla polskich metropolii*, Czasopismo Techniczne, Zeszyt 3, Rok 107, 2010.
- [37] Szmelter, I., *Nowe rozumienie dziedzictwa kultury; Implikacje dla wartościowania*, [w:] Szmygin, B., (red.) *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, PKN ICOMOS, BSKZ UMS Warszawa, Politechnika Lubelska, Fundacja Politechniki Lubelskiej, Warszawa-Lublin, 2012.
- [38] *Stadtmachen. Eu. Urbanity and the Planning Culture in Europe* (ed. Jessen J, Meyer U. M., Schneider J.), Karl Krämer Verlag, Stuttgart, 2008.
- [39] Szmygin, B., *Propozycje założeń do systemu wartościowania zabytków architektury – podmiot, przedmiot, status wartości*, [w:] Szmygin, B, (red.) *Wartościowanie zabytków architektury*, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa, 2013.
- [40] Szmygin, B, (red.) *Wartościowanie zabytków architektury*, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa, 2013.
- [41] Tomaszewski A., *Ku nowej filozofii dziedzictwa*. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków, 2012.
- [42] Throsby, D., *Determining the Value of Cultural Goods: How Much (or How Little) Does Contingent Valuation Tell Us?*, Journal of Cultural Economics. Vol. 27, 2003, pp. 275–285.
- [43] UNESCO, World Heritage Centre / Centrum Światowego Dziedzictwa, *Memorandum Wiedeńskie dotyczące „Dziedzictwa Światowego i Współczesnej Architektury – Zarządzania Historycznym Krajobrazem Miejskim”*, Wiedeń, 20 maja 2005.
- [44] Wejchert, K., *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa, 1974.
- [45] Węclawowicz-Gyurkovich, E., *Architektura najnowsza w środowisku miast europejskich*, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, 2013.
- [46] Węclawowicz-Gyurkovich, E., *Nowa architektura w tkance historycznej Krakowa*, [w:] Jasieńko, J., Kałużcka, A., Mandelli E., (red.) *Florencja i Kraków – miasta partnerskie w Europie – wspólne dziedzictwo kultury*, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, 2010.
- [47] Wrana, J., *Rola i znaczenie architektury w procesie scalania struktury przestrzennej miasta na przykładzie Lublina*, Politechnika Lubelska, Lublin, 2014.
- [48] Yee-wa, Chan, *Evaluating Built Heritage Conservation in Hong Kong — Principle And Practice*, Dissertation, The Centre of Urban Planning & Environmental Management, The University of Hong Kong, Hong Kong, 2004.
- [49] Zuziak Z. K., *Zmiany strukturalne w miastach polskich na początku XXI w. Między sztuką budowania miast a polityką przestrzenną. (Structural Changes in the Polish Cities at the beginning of the 21-st Century. Between the Art of Building Cities and Spatial Policy)* [in:] Halicka A.(ed.), *Budownictwo na obszarach zurbanizowanych. Nauka, praktyka, perspektywy*, Politechnika Lubelska; s.165–176. Lublin, 2014.
- [50] Zuziak Z. K., *O tożsamości urbanistyki. (On the Identity of Urbanism)*.Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, 2008.

¹ To nawiązanie do castellsowskiej teorii *przestrzeni przepływów i społeczeństwa sieci*.

² W teoriach tych dominującą rolę odgrywają: teoria podejmowania decyzji, teoria planowania strategicznego, teorie planowania środowiska i ekonomiczne oraz geograficzne modele gospodarki przestrzennej.

³ Przykładem tego rodzaju strukturalnej interpelacji przestrzeni urbanistycznej przeprowadzonej w celu zróżnicowania ustaleń wyrażających zasady polityki przestrzennej jest podział na obszary i jednostki strukturalne, jaki zastosowano w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego M. Krakowa* uchwalonym w 2014 r.

⁴ Charakterystyczne rysy europejskiej kultury urbanistycznej to: skuteczne mechanizmy ochrony miejskiego dziedzictwa, wciąż mocne planowanie przestrzenne, powiązane – pod względem merytorycznym i proceduralnym – z projektowaniem urbanistycznym, wysoki poziom uspołecznienia i transparentności mechanizmów podejmowania decyzji wpływających na zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym, dobre relacje na stykach: sektor publiczny – sektor prywatny – organizacje społeczne typu NGO. W efekcie wyrazem europejskiej kultury urbanistycznej jest wciąż widoczny ład przestrzenny – w klasycznym rozumieniu tego pojęcia – i wysoka jakość przestrzeni publicznych.

Streszczenie

W artykule przedstawiono koncepcyjny zarys budowy modelu zintegrowanej ochrony **urbanistycznego dziedzictwa kultury**. Wprowadzając tę kategorię pojęciową autor artykułuje specyfikę badań nad modelowaniem ochrony miejskiego dziedzictwa kulturowego prowadzonych z perspektywy dyscypliny naukowej: architektura i urbanistyka. Podkreśla też rangę problemów wynikających z braku odpowiednich powiązań między doktryną konserwatorską a teoriami wyjaśniającymi strukturalne zmiany w przestrzeni miejskiej. Istotną cechą prezentowanego tu modelu SAS (akronim od: Strategie – Aktorzy – Struktury) jest myślenie kategoriami „konstrukcji urbanistycznej”. Oznacza to, że: 1) wartości miejskiego środowiska zabytkowego należy odnosić do „architektury miasta” (pojmowanej jak u A. Rossiego); 2) ten rodzaj interpretowania urbanistycznych wartości dziedzictwa stanowi dobry punkt wyjścia dla strategii budowania formy urbanistycznej. Mowa tu o zasadach tzw. „urbanistyki strategicznej” oraz postulatcie otwarcia polityk konserwatorskich, i innych narzędzi urbanistycznych regulacji, na strategię projektowe zawierające pierwiastki twórczej interpretacji kulturowych wartości dziedzictwa.

Abstract

In this paper a conceptual outline of the decision making model for the protection of **urbanistic cultural heritage** is presented. Introducing this category the author articulates the specificity of the research area on modelling the protection of urban cultural heritage viewed from the perspective of academic discipline: architecture and urbanism. The point of departure for this consideration is the problem of insufficient logical connections between the conservation doctrines and theories of structural changes in urban space. The key assumption of the SAS model (acronym from: Strategies – Actors – Structures) is that thinking in terms of “urbanistic construction” opens up new chances for integrated protection of urban cultural heritage. This implies that: 1) values of urban cultural heritage should be linked with the “architecture of the city” (as defined by A. Rossi); 2) this approach to the interpretation of urban cultural heritage should also be linked with the strategies of building urban form. This, in turn, refers to the principles of “strategic urbanism” and conservation policies, as well as other spatial policies, to architectural and urban design strategies having the elements of the creative interpretation of cultural heritage values.